

ПРЕДГОВОР

"Не трябва да забравяме, че родната земя еднакво мила и еднакво свидна е на всяко място, където се раждат и живеят българи, и дето лежи свещеният прах на нашите отживели прадеди, че плът от народното ни тяло, кост от костите ни и същи наши братя са онези българи, които смесят съзките си със струите на Марица, на Струма и Вардар, както и тези, на които животът тече по притоците на Дунав. Пишем ли, прочее, четем ли, пари ли тичаме да печелим, това е, което трябва никога от умът ни да не излиза".

П. Р. Славейков
"Българско знаме"
/10 февр. 1879 г./

В историята на почти всички народи с различна продължителност се редуват или паралелно протичат етно-интеграционни и етно-ерозивни процеси. Преживели превратностите на многовековно развитие и днес милиони хора са застрашени да загубят етническата си идентичност. Защото всички добри намерения и хуманни принципи /свободно самоопределяне, мир без анексии, реални национално-малцинствени права и свободи, равноправие на малките с големите нации и др./ са все още митотворчество, нагодено да разкроява и модерната епоха. Много доказателства в подкрепа на тези твърдения съдържа и историята на българския народ.

Прочее, интересът към разновременното българско присъствие в земите на Северното Черноморие събра група специалисти на втора научна конференция. Тя бе проведена във Велико Търново на 27-28 ноември 1992 г. с финансова подкрепа и съдействие от Националния фонд "Научни изследвания" при Министерството на образованието, науката и културата, от Историчес-

кия факултет при Великотърновския университет "Св. св. Кирил и Методий" и от Съюза на учените в България /секция история/, вкл. неговия клон във В. Търново.

Включените в този сборник научни доклади и съобщения осветляват широк кръг проблеми. Има явления и процеси, интерпретирани различно от отделните автори. У няколко от тях е налице стремеж да продължат изследванията си по тематика, по която вече имат публикации в първия том на тази поредица. Налице са възможности за нейното превръщане в ежегодник, което би било отрядно явление.

В. Тъпкова-Займова и П. Павлов - "Северните "варвари" и Черноморието". В сравнителен план са проследени и анализирани взаимоотношенията на племената от Северното Черноморие /различни номадски народи, както и мигриращи земеделски общества като готи и славяни/ и Византийската империя през IV-XIII в. С оглед на предложената от авторите концепция са показани ролята и мястото на прабългари и югоизточни /български/ славяни в "контактната зона" между империята и "северните варвари" на Долни Дунав и в региона на Черно море. Анализът на паметниците показва недвусмислено, че контактите с морето остават чужди за "варварския свят". Военноморското надмощие на Византия до XIII в. е преценявано реалистично и от владетелите на Първото българско царство в политиката им за отстояването на българската политическа власт и влияние в Северното Черноморие.

Ст. Йорданов - "Обичаят "свещена пролет" у прабългарите и механизмът на преселенията им в Северното Причерноморие и на Балканите". Анализирани са две легенди: за братята Утигур и Кутригур и за синовете на Кубрат. Легендите се определят като реликти от социално-нормативната митология на обичая "Свещена пролет", разпространен и у много други народи. На новогодишния празник група "посветени на боговете" юноши и девойки /преминали зрелостните инициации/, формират семейни двойки при преселване в необитавани земи, откривани по следите на сподиряно свещено животно. Авторът приема, че легендите са свидетелство, освен за дуалната родово-племенна организация на прабългарите, и за полово-възрастовата организация като важен компонент на институционалната система на социалното им устройство. С функционирането на "Свещена пролет" се обяснява преселването именно на кутригурите - име, все още със зна-

чение "вълците". То обозначава юношеската възрастова степен с оглед на типичното за нея миторитуално зооморфно превъплъщение, което в последствие се превръща в стноним.

Р. Рашев - "Мадарският гроб III/5 и аналозите му в Северното Черноморие". Спирайки се на един на пръв поглед "частен въпрос", авторът убедително показва тясната връзка между паметниците от територията на съвременна България и тези от южните черноморски степи /дн. Украйна, Южна Русия и Кримския полуостров/. Анализът на археологическия материал води до заключението за културното единство на населението в северно-черноморския регион през VII-IX в., за което определяща е ролята на прабългарската култура.

Г. Атанасов - "За един старобългарски скален манастир от X-XI в. в Централна Молдавия". По средното течение на река Днестър, между българската крепост Калфа в Централна Молдавия и гр. Каменецк-Подолск в Западна Украйна, има 9 скални монашески обители. В популярни публикации те са датирани в периода XV-XVIII в. Авторът използва нова публикация за най-южния манастир в тази пещерна колония до Ботичени. Констатира се, че множеството знаци-графити като цяло и поотделно, имат най-близки паралели с графитите от центровете на Първото българско царство в Североизточна България /добруджанските скални манастири от X в. до Мурфатлар и при Алфатар в региона на Дръстър - Силистра/. Пак в старобългарските центрове на Долни Дунав имат успоредици кирилските букви и надписи-графити от пещерния манастир до Ботичени. Може да се обоснове твърдението, че този манастир е създаден от български монаси, напуснали добруджанските скални обители в края на X в. и самото начало на XI в. Възможно е обаче манастирът /и целият комплекс обители/ да е свързан и с духовния живот на най-значителната отвъдунавска крепост на Първото българско царство от X-XI в. при с. Калфа.

С. Мургузалиев - "Емиграция на българи в Пруто-Днестровското междуречие през XV в. - началото на XVII в.". Обоснована е необходимостта от конкретен анализ на данните за българска емиграция в посочения регион, а не общо за Влашко, Молдова и Трансилвания, което е предпоставка за неточни и погрешни представи. Анализирайки източникови данни специално за емиграция на българи в междуречието на Прут-Днестър през посоче-

ния период, авторът обосновава тезата си, че сред българската диаспора в тези земи са преобладавали жителите на градовете.

А. Андреев - "Сведения за българи в Северното Черноморие през XVII в.". Проследено е участието на българи в стопанския и културен живот на Украйна и Русия през XV и XVI в. - въпрос, който не е проучван системно, а нередко, съзнателно или не, дори е оставян без внимание. Авторът доказва, че под конфесионалното определение "гърци" /източноправославни/ много често се разбират българите от Украйна. Известни и влиятелни българи като хаджи Аргир Александров, Иван Петров Тафрали и др. играят важна роля в стопанския и духовен живот на Украйна, казачеството и Русия, а българските богослужбни книги продължават да се ползват с престиж в най-висшите руски църковни среди. А. Андреев закономерно достига до извода, че българската колония в Украйна е била компактно население и с утвърдена родова и историческа памет.

Кр. Мутафова - "Теории и хипотези за гагаузите". Авторката предлага обстоен и прецизен преглед на многото, понякога нелишени от политическа тенденциозност, хипотези за генезиса на интересната етнорелигиозна група "гагаузи". Проследени са мненията за характерни названия /или самоназвания/ като "гагауз", "сургуч", "карабулгар" - предмет на разнообразни интерпретации от страна на езиковеди, етнографи и историци. Християни-тюркофони, гагаузите векове наред са били част от българското присъствие, както и съществен елемент от вторичната "диаспора" в Северното Черноморие през XVIII-XIX в.

Ел. Дроснева - "Българските преселници и руската наука преди Кримската война". В първата част на статията е изяснен проблемът за формирането на руската българистика и активната положителна роля на българските преселници в Русия в този процес. Систематизирани са много данни относно приноса на П. Прейс, В. Григорович, О. Бодянски, Н. Савелиев-Ростиславич, П. Кьопен, А. Чертков, Н. Мурзакевич, К. Калайдович, Ю. Вснелин и др., а от българите - В. Априлов, С. Палаузов, И. Денкоглу, Г. Бусилин и др. Във втората част на статията е въпроизведен в оригинал текст от статията на А. Спиридов "Краткое обозрение народов славянского племени, обитающих Европейской части Турецкой империи", публикувана в сп. "Северный архив" през 1825 г., който сега има документално значение.

И. Грек - "Преселването на българи от бесарабската част на Молдавското княжество в Приазовието /края на 50-те - началото на 60-те години на XIX в./". Темата е разработена на основата на богат документален материал. Осветлени са причините за преселението, хронологичните му рамки, основаните в Приазовието 40 нови селища, тяхното разположение и наименование, общата численост на преселниците, отношението на Русия и Молдавското княжество към преселниците. Обоснована е тезата за два етапа на преселване /1857-1860 и 1860-1863/, а като негова главна причина се сочи румънизаторската национално-малцинствена политика на молдавските власти, начело с премиер-министъра М. Когълничану.

Г. Плетньов - "Русия и преселването на българи след 1862 г." Възникналите стопански и други трудности принуждават правителството на Русия да нареди на дипломатическите си представители в Турция да прекратят дейността си за изселване на българско население в руското Причерноморие. Част от изселените се след Кримската война българи се връщат в родните си места, паралелно с което от Русия продължава изселването на татари и черкези, настанявани от турското правителство в българските земи. Тяхното селскостопанско устройство и изхранване с ново тежко бреме за българския народ. През 1863-1877 г. руските консули издават паспорти за изселване само на такива български семейства, които са застрашени от мюсюлмански репресии.

М. Люлюшев - "Поглед върху българските централни училища в Бесарабия през втората половина на XIX в." Изяснени са важни моменти от създаването и функционирането на българските средни училища в Болград и Комрат, съпротивата срещу тяхното румънизирание или русифициране, както и педагогическите възгледи на д-р Васил Берон /директор на гимназията в Болград/.

И. Стоянов - "Тайният централен български комитет и българите в Южна Русия". Формираният през 1866 г. ТЦБК установява интензивни отношения с българите в Болград, Измаил, Одеса, Москва. Особено благосклонно към дейността на комитета е Одеското българско настоятелство, което отпуска значителни средства за издаване на в. "Народност". Докато другата българска организация - Добродетелната дружина - действа твърде предпазливо и винаги в съгласие с руската дипломация, ТЦБК ланси-

ра нови идеи, които се възприемат с ентузиазъм от широки кръгове на българската общественост.

К. Калчев - "Бесарабци-офицери в българската армия по време на Първата световна война /1915-1918 г./" Осветлени са важни моменти от дейността на генералите Г. Тодоров, И. Колев и Ат. Назлъмов, на старши офицери в различни родове войски /предимно от военнo-съдебното ведомство - К. Радионов, Л. Маринов, Ст. Палазов и др./, както и на младши офицери /взводни и ротни командири/. Аргументиран е основният извод - бесарабският офицерски контингент играе значителна роля в бойните действия на българската армия.

Н. Червенков - "Одеското българско настоятелство - защо преставя да съществува? /Документален източник/" . Одеското българско настоятелство е основано на 2 февруари 1854 г. и има значителен принос в развитието на българския възрожденски процес. Досега не бе известно поради какви причини и кога е прекратена дейността му. Авторът публикува документ, в който е даден отговор на тези въпроси - доклад от обер-прокурора на Светия синод на Русия до руския император Николай II, Санкт Петербург, 9 февруари 1917 г.

К. Пенчиков - "Бесарабският въпрос в международните отношения. 1918-1920 г." Разкрити са основни моменти от дипломатическите усилия на Румъния, която успява да защити претенциите си за анексия на Бесарабия както пред Централните сили, така впоследствие и пред Съглашението. Посочено е отношението на Русия, Украйна, България, Германия, Франция и други страни към бесарабския въпрос.

Ст. Анчев - "Четническият въпрос в българо-румънските отношения 1919-1923 г." След Първата световна война Добруджа става арена на многобройни акции на въоръжени групи /чети/. Те имат различен етнически състав и разнообразни цели. Най-често дейността им се изразява в посегателства върху личността, имота и живота на местното българско и мюсюлманско население, а по-рядко - за изпълнение на национално-освободителни задачи. Авторът обосновава тезата си, че главният фактор за съществуването на това явление е политиката на кралска Румъния в Добруджа. Нерядко съгласувано с Югославия и Гърция, румънските правителства използват четническият въпрос за давления върху България. Правителството на БЗНС прокара в Народното

събрание два закона против четничеството и неколккратно настоява за международна анкета, но предложенията му са отхвърляни от правителствата на споменатите три държави.

П. Тодоров - "Международна дейност на Съюза на бесарабските българи". Характеризирани са два периода от дейността на съюза. До средата на 20-те години неговите усилия са насочени за облекчаване на положението на българското и гагаузкото население в Бесарабия; против анексията на областта; за автономия на Южна Бесарабия. През втория период международната пропагандна и петиционна дейност на съюза в защита на бесарабското българо-гагаузко население се осъществява чрез Българското дружество за мир и ОН, Международния съюз на европейските национални малцинства, Всебългарския съюз "Отец Паисий" и други организации.

Бл. Нягулов - "Бесарабският българин Иван Желязков и българското малцинствено движение в Румъния". Изяснени са предпоставките и факторите за формирането на национално-малцинствено движение на българското население в Румъния между двете световни войни и по-специално - на българите и гагаузите в Бесарабия. Дейността на Иван Желязков /роден през 1885 г. в Болград - умира през 1969 г. в София/ е изяснена в контекста на активната румънизаторска политика на правителствата на Румъния в Бесарабия и слабите грижи на България за българското население в пределите на "Велика Румъния".

Н. Колев - "Календарни празници и обичаи у българите в Бесарабия и Южна Русия". Въз основа на наличните литературни източници, авторът прави систематизирано описание на календарните празници и обичаи на българските преселници в Бесарабия и Южна Русия /сега Украйна/. Изхождайки от различни етнографски групи в България, при анклавно съществуване, те изпитват редица външни влияния /руски, украински, румънски/, но преживяват и консервационни процеси на своята празнично-обредна истема. Те са по-силни в сравнение с тази система на българите в България, където тя е обсеждала на обреди и старинни фолкорни образци.

Л. Стоичкова - "За неологизмите в езика на бесарабските българи". Анализирани са специфични за лексиката на бесарабските българи диалектизми с оглед на тяхната вътрешна форма и семантика. В зависимост от връзката между звучене и значение,

лексемите са класифицирани в четири групи - със стеснена вътрешна форма, образувани по семантичен признак 'предназначен за', образувани по семантичен признак 'сходство' и лексеми с неясна вътрешна форма. Семантичната класификация на лексиката за наименования е в шест групи - за предмети от бита, за дрехи, за обувки и атрибути към тях, за храни, за дървета и цветя, за други.